

LECT. UNIV. DR. SABIN DRĂGULIN

**ISTORIA GÂNDIRII
POLITICE
ROMÂNEȘTI 1848-1948**

Copyright © 2010, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DRĂGULIN, SABIN

Istoria gândirii politice românești / Sabin Drăgulin.
– București : Pro Universitaria, 2010
Bibliogr.
ISBN 978-973-129-530-5

316.334.3

CAPITOL INTRODUCATIV

EXPLICAREA FENOMENULUI ISTORIC STUDIAT

Introducere

Atitudinea de contestare a unei părți a societății europene față de creștinism ca religie și de biserica catolică, simbolul instituției sacre, în societate, a creat premiza apariției mai multor idei care au alcătuit fondul teoretic al *Umanismului*. Apariția unui curent de gândire ce puna în centrul atenției omul s-a datorat voinței unei părți a intelectualității europene de a se emancipa de sub tutela bisericii catolice. Intelectualitatea din vestul Europei din dorința sinceră de a avea o autonomie în gândire a pus omul și valorile umane mai presus de orice constrângere morală.

Umanismul a adus cu sine misiunea pentru căutarea adevărului și a moralității prin mijloace umane, în sprijinul intereselor umane. Capacitatea de autodeterminare a ființei umane a condus la respingerea valorilor tradiționale creștine care considerau că umanitatea este dependentă de credință și de revelațiile divine. Omul de cultură care și-a pus problema naturii umane și a relației acesteia cu transcendentul și-a reîntors privirile spre textele antichității greco-romane. Conform istoricilor, începuturile umanismului modern pot fi identificate în secolul al XIV-lea în Italia. Cei mai importanți reprezentanți ai umanismului italian au fost Francesco Petrarca și Giovanni Boccaccio. Ulterior umanismul s-a propagat în Germania și Olanda. În Germania, umanismul a pregătit calea Reformei lui Martin Luther¹.

Conflictul de idei apărut între doctrina bisericii catolice și umaniști provoacă *a doua ruptură* în interiorul creștinismului. Creștinismul a cunoscut două mari rupturi la nivelul unității spirituale.

¹ S-a născut în 1483 și a murit în 1546, în Saxonia, teritoriu din Germania. A fost primul reformator protestant ale cărui reforme au fost aplicate în Bisericile Evanghelice-Luterane.

Prima ruptură din interiorul creștinismului a avut loc în anul 1054 d.Chr. După acest an au apărut două biserici creștine care aveau ca element comun criteriul geografic. Spațiul occidental creștin s-a regrupat sub autoritatea *Papei* ce avea sediul la Roma în timp ce spațiul creștin oriental a continuat să accepte autoritatea *patriarhului* de la Constantinopol.

Umanismul a pregătit din punct de vedere ideologic *Reforma*. Urmarea instituțională a acestui fenomen cu caracter religios și politic a fost că s-au creat o serie de biserici creștine reformate. Acestea vor aduce o inovație fundamentală în apariția și dezvoltarea conștiințelor naționale: traducerea Bibliei în propria limbă eliminând în acest fel limba latină. Acest fenomen poate apărea ca având o semnificație minoră, însă nu este adevărat. Momentul este deosebit de important pentru dezvoltarea umanității deoarece, în fața universalismului promovat de catolicism, se opune un model diferit în care biserica devine națională. Biserica reformată se încadrează în spațiul teritorial al unui stat și pentru prima dată după secole de hegemonie autoritatea bisericii reintră sub controlul statului. Reacția bisericii catolice la această mișcare ideologică se va numi *Contra-Reforma*. Acțiunile de anihilare a efectelor Reformei din partea papalității a divizat încă odată din punct de vedere politic Europa. Acest univers de idei care încerca să răspundă la întrebări ce priveau raportul dintre individ și divinitate, dintre biserică și societate, între puterea temporală și nontemporală, sacru și profan, sau între individ și stat a creat premisele apariției unui nou curent de gândire intitulat *Iluminismul*.

Iluminismul a reprezentat o sinteză a ideilor apărute până în acel moment și în același timp a fost laboratorul unde s-au format ideile care au revoluționat societatea occidentală în veacurile care au urmat. Natura acestei ideologii este complexă deoarece a fost rezultatul acumulărilor din secolele anterioare reușind să dea un răspuns coerent și credibil întrebărilor pe care mulți intelectuali europeni și li puneau de secole. În primul rând a răspuns la problema autonomiei

individului în raport cu Biserica și Statul. În al doilea rând a imaginat un model de societate care a invalidat din punct de vedere ideologic și ulterior a distrus societatea statutelor, activizând pentru prima dată masele la luarea deciziilor. Introducerea acestui model de societate este foarte important deoarece de la momentul căderii Imperiului roman și al instituțiilor sale până la 1789, masele, poporul, au fost ținute în afara procesului decizional. În perioada istoriei antice greco-romane cetățenii aveau drept de vot și în acest mod participau la luarea deciziilor. Odată cu invazia popoarelor migratoare care a provocat dispariția Imperiului roman acest raport dintre cetățean și instituțiile statului a fost întrerupt. După aproape un mileniu și jumătate gânditorii iluminiști au readus în discuție raportul dintre cetățean și instituții. Răspândirea acestei ideologii a avut un efect devastator asupra societăților feudale europene transformându-le. Au existat două modalități prin care s-au introdus aceste reforme: prin intermediul revoluțiilor, ca în Franța sau în țările din Europa Orientală, sau prin reforme interne, ca în cazul german sau britanic.

Efectele ideologice ale acestei lupte de idei vor fi vizibile în următoarele secole. Din acest moment vom avea două opțiuni ideologice care au inventat scenarii diverse privind evoluția umanității.

Evenimentul fundamental care a creat premisele dezvoltării acestor modele social-politice a fost „Revoluția de la 1789 din Franța”. Mișcarea revoluționară și urmările sale au provocat „ruptura” care a condus la căderea „Vechiului Regim”.¹

Actorii sociali care au participat la revoluția de la 1789 s-au ridicat împotriva tiraniei de orice fel. Ilumiștii au pus pentru prima dată *individul* în centrul atenției ca purtător de drepturi și obligații. Aceștia aveau o formație intelectuală de tip umanist/iluminist. De aici a derivat un nou concept și anume acela de *cetățean*, care deținea

¹ În limba franceză *Ancien Régime*. Este perioada dintre *Renaștere* și *Revoluția Franceză*, cu alte cuvinte, între secolele al XVI-lea și al XVIII-lea. Potrivit istoriografiei, această perioadă corespunde începutului Epocii moderne.

drepturi civile, dar care era în același timp și purtător de obligații. Tot în acest moment a apărut ideea unui contract între individ și stat (contractul social) bazat pe principiul asumării de drepturi și obligații. Universalitatea ideologiei iluministe bazată pe modelele culturale greco-romane preluate din tradiția umanistă a creat două modele opuse de gândire care aveau în același timp origini comune.

Prima dintre acestea este gândirea pozitivistă, rațională, laică, individualistă bazată pe principiul evoluției continue. Această școală de gândire a imaginat modelul teoretic liberal. În interiorul acestui model societatea este alcătuită din cetățeni cu drept de vot văzuți ca indivizi autonomi cu care statul și societatea au o relație bazată pe un model contractualist. Astfel, acest model de societate este identificat cu numele de *liberalism*, iar doctrina economică aferentă acestuia *laissez-faire*. Din punct de vedere social era promovată mobilitatea socială, fapt ce avea ca efect mutații la nivelul satului și a orașului. Clasa (în sens marxist) principală al acestui tip de societate este *burghezia* văzută ca motorul social al modelului economico-politic capitalist. În același timp, statul și biserica devin două entități autonome care colaborează. Dacă ar fi să identificăm zona în care s-a exprimat acest model vedem spațiul francez, englez și american.

Al doilea tip este contrar modelului liberal și este reprezentat de regimuri autoritare ca *fascismul* și totalitare ca *nazismul* și *comunismul*. Acestea promovează un tip de societate bazat pe principiul solidarității sociale, în care indivizii sunt purtători de drepturi și obligații dar în interiorul unei comunități și nu ca indivizi independenți.

Contractul dintre stat și individ este schimbat în sensul în care există doar prin intermediul grupului, a colectivității. Această ideologie se ridică împotriva progresului ca principiu de forță a dezvoltării umanității promovând idei iraționale, ce exaltau spațiul rural văzut în antinomie cu cel urban. Totodată se dorea menținerea unei societăți de *status* în care rolul fiecăruia era bine conturat. Se apela la istorie, se exalta un trecut istoric glorios, apare conceptul de

superioritate rasială. Acest concept făcea apel la argumente anticreștine și anticatolice.

Noul tip de societate a fost identificat prin numele de *volk*. Acest model ideologic se regăsește în special în spațiul cultural german, unde limba și rasa au o greutate majoră în a identifica un popor. Din punct de vedere cultural acestui tip de gândire tradiționalist îi corespunde *Romantismul*.

Este interesant de arătat că o parte importantă dintre istorici, referindu-se la fascism, includ și național socialismul. De aceea este important să facem anumite clarificări conceptuale.

După încheierea celui de-al doilea război mondial o parte importantă a gândirii teoretice istorice nu făcea diferențe între fascism și nazism, deoarece le considerau două curente alternative ale aceluiași sistem de gândire; totalitarismul. Ulterior, analiza fenomenelor istorice s-a diversificat prin apariția unei noi științe sociale intitulată știința politică. Anii '60 ai secolului XX aduc cu sine ideile lui Hannah Arendt¹ care pun în discuție diferențele dintre fascism și nazism. Din acest moment s-au luat în considerare mai multe variabile fapt ce a condus la concluzia că regimul fascist se încadrează în tipologia regimurilor *autoritare* în schimb nazismul și comunismul se încadrează în tipologia regimurilor *totalitare*.

O altă școală de gândire este reprezentată de *marxism*. Această școală primește numele de la Karl Marx. Din punctul său de vedere societatea liberală se fundamentează pe lupta între clase. Societatea era împărțită în două categorii: exploatatori și exploatați. Marx și F.Engels² prin lucrările lor au creat baza teoretică a regimului comunist. Aceștia au atacat modelul liberal deoarece se baza pe

¹ Vezi, Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, București, Editura Humanitas, 2006.

² Vezi, Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere alese în două volume*, ediția a 3-a, vol. 1, București, Editura Politică, 1966 și Karl Marx, *Capitalul*, București, Editura Politică, 1974.

principiul exploatării omului de către om. Burghezul¹ a fost principalul „vinovat” pentru apariția societății de tip capitalist și a modelului liberal. Cu toate că își legitimează acțiunile în mod diferit se găsesc pe aceeași linie cu fasciștii în lupta acestora de a distruge clasa burgheză. În același timp, preiau de la iluminiști laicismul ce era văzut ca fiind modelul ideal prin care biserica își pierde influența asupra maselor. Un alt punct de convergență este dorința de a crea un *om nou* care să fie eliberat de mentalitatea burgheză.

Marxismul a reprezentat fundamentul teoretic pentru comunism, un regim totalitar care avea multe legături în comun cu fascismul și nazismul. Aceste legături provin din filiația comună a socialismului european. Comunismul, nazismul și fascismul sunt ideologii care se bazează pe *laicism* și *statalism*. Există, totuși, diferențe interesante.

Comunismul și fascismul au ca dușman comun *burghezia*. Aceasta era văzută ca o clasă ce trebuia să fie eliminată atât din punct de vedere ideologic cât și fizic. În schimb atitudinea regimului nazist nu a fost ostilă acesteia. Este adevărat sunt exaltate valorile agrare, dar în realitate clasa medie alcătuită din reprezentanții burgheziei este motorul societății germane.

Comunismul și nazismul au promovat o politică antibisericească deosebit de puternică deoarece valorile creștine nu puteau să fie înglobate în ideologia oficială, iar puterea papală reprezenta o autoritate alternativă care le limita câmpul de acțiune.

Fascismul a avut la început o atitudine anticatolică, însă după scurt timp, regimul a conștientizat că nu poate să intre în competiție cu autoritatea papală și realizează *Concordatul*². Acest document a

¹ Burghezia provine din cuvântul francez *Bourgeoisie*. Acest termen se referă la *starea a treia*, din statul francez medieval. În preajma *revoluției franceze de la 1789*, existau trei stări: *starea întâi*, clerul *starea a doua*, aristocrația, iar *starea a treia*, burghezia.

² Prin termenul de *Concordat* se înțelege, în mod obișnuit, o *convenție* încheiată între *papă*, ca șef al Bisericii Romano-Catolice, și *puterea laică* a unui stat. În cazul de față ne referim la „Tratatul din Lateran” încheiat la 11 februarie 1929 între Italia și papa Pius XI, care definește suveranitatea orașului Vatican.

sanționat de facto starea de nonbeligeranță dintre *regim* și *Biserică*. În același timp a încheiat o situație conflictuală dintre statul papal și regatul italian care dura de la jumătatea secolului al XIX-lea. Dorința acestor trei regimuri era de a crea *omul nou* care să susțină noul tip de societate. Acest nou tip de individ nu se mai regăsea în valorile promovate de modelul democrației parlamentare și evident de cel liberal.

În demersul lor, istoricii, ca și cercetătorii științelor sociale, au încercat să-și explice cauzele apariției fascismului și a nazismului atât din punct de vedere ideologic, cât și politic. Din efortul intelectual al acestor studioși s-au dezvoltat mai multe școli de gândire.

Analiza acestora este utilă din punct de vedere metodologic deoarece permite cunoașterea mai multor teorii care încearcă să răspundă la întrebarea: Cum de a fost posibilă apariția acestor regimuri? În același timp respectiva analiză este importantă deoarece ar putea explica apariția și dezvoltarea anumitor fenomene în societatea românească.

În prima parte a acestui curs va fi analizat procesul formării poporului român ca națiune și școlile de gândire aferente. În a doua parte se va urmări cauzele apariției naționalismului, antisemitismului, rasismului și a gândirii politice antidemocratice și efectul pe care l-a avut în istoria poporului român. Este fundamental pentru cei interesați să înțeleagă de ce societatea românească se va constitui în baza valorilor democratice ce aveau descendența în ideile revoluției de la 1789 și ulterior va apare tentația căderii tentației preluării ideologiilor tradiționaliste, conservatoare care vor încerca să invalideze acest model.

Răspunsul la această întrebare trebuie căutat în trecutul istoriei noastre. Spațiul românesc a fost pe parcursul istoriei o zonă relativ izolată atât din punct de vedere teritorial, cât și cultural. Din punct de vedere geopolitic este situat într-o zonă aflată la periferia Orientului și a Occidentului fiind în același timp un spațiu de schimburi culturale. În perioada istoriei antice o parte din teritoriile locuite de

români au fost cucerite de Imperiul roman, fapt ce a favorizat romanizarea românilor, proces fundamental în istoria poporului nostru. Există anumite particularități care crează un destin legat de cultura europeană Occidentală, dar, în același timp, sunt alte elemente care ne leagă de cultura Orientului. De aici pare ambivalența culturală la intelectualii români. Din dorința sinceră de a readuce la lumină istoria acestui popor s-au luat în considerare cele două elemente constitutive: geto-dac¹ și roman. Accentul pus pe o descendență accentuat romană sau geto-dacă i-a catalogat pe aceștia ca fiind neolatini sau daciști. O astfel de subliniere pare lipsită de importanță dar în spatele acestor delimitări apare intenția fiecărei tabere de a se muta accentul pe o descendență accentuat tracă sau romană. Substratul acestor legitimări priveau legitimarea unor teorii care exaltau etnicismul sau europenismul românesc.

Dacia romană a reprezentat acel laborator unde a început procesul de formare a unui popor neolatin. Cu toate că din motive diverse Imperiul roman a rămas pe aceste teritorii pentru o scurtă perioadă de timp această realitate nu a împiedicat romanizarea populației autohtone. Așa cum istoricii români au observat, teritorii ca Moldova sau Bucovina ca și o mare parte din Muntenia nu au fost niciodată ocupate de romani. Cu toate acestea procesul de romanizare al populației autohtone a fost armonios și a cuprins toate teritoriile menținându-se și după retragerea romanilor. *Limba*, factor fundamental în crearea și menținerea unei identități etnice este comună pentru toate teritoriile locuite de români fapt ce demonstrează că romanitatea românilor nu a fost un fenomen singular și trecător. Un alt factor important este dat de creștinarea românilor care s-a petrecut în secole, poate de aceea mulți istorici au

¹ Geții, în limba latină *Getae*, au fost un popor *tracic*, care în jurul anului 339 î. Chr. locuia pe ambele maluri ale cursului inferior al Dunării. Istoricul antic *Strabo* a arătat¹ că *dacii* și *geții* „vorbesc aceeași limbă”. Iar Pompeius Trogus afirma că Geții și Dacii erau identici. Singura deosebire între cele două grupuri consta în împrejurarea că geții locuiau la câmpie în timp ce dacii trăiau în zonele mai înalte, montane.